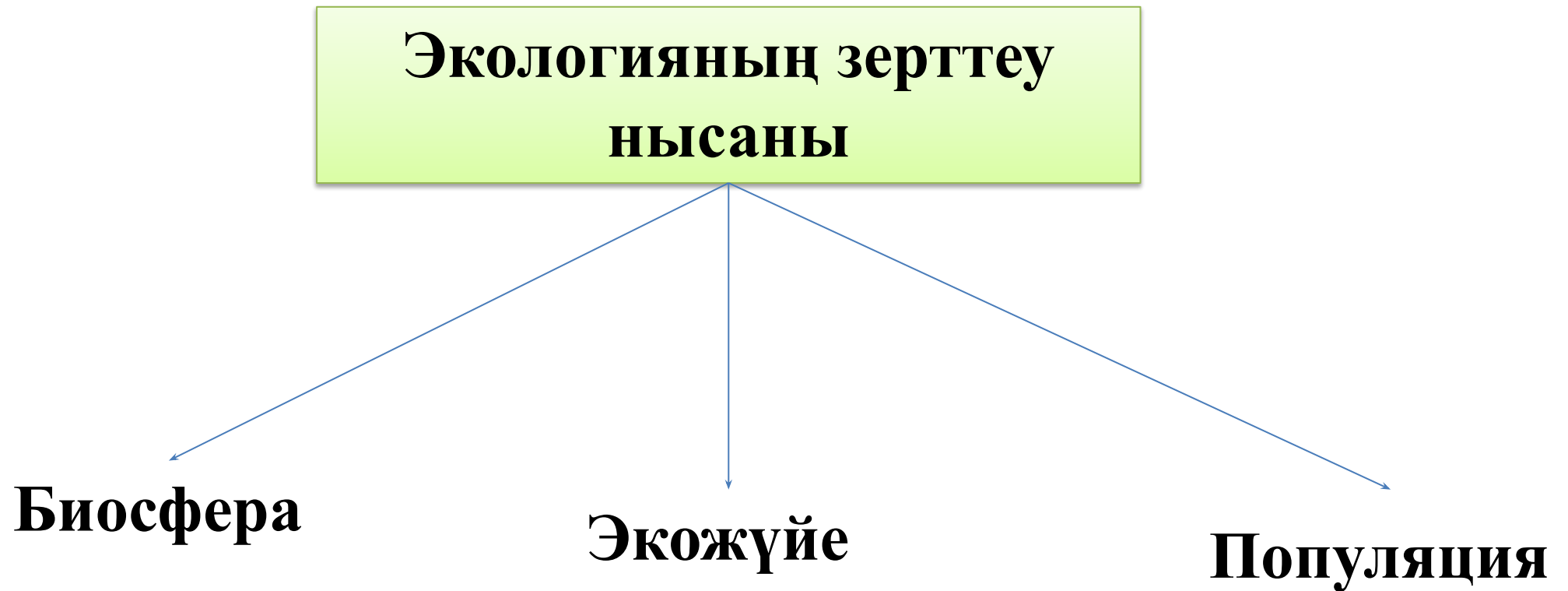

Биосфера. Экожүйе. Популяция бөлімі

1. Экологиялық факторлар
2. Қоректік тізбек, қоректік тор
3. Экологиялық сукцессия
4. Экожүйе. Экожүйе құрамбөліктері: су және құрлық экожүйесі
5. Экожүйедегі энергия тасымалдау

Экология – тірі ағзалардың өзара және қоршаған ортамен қарым-қатынасын зерттейтін биология бөлімі.

Бұл терминді ғылымға немістің ғалымы **Эрнест Геккель** ұсынды

Экожүйе – белгілі бір географиялық аумақтағы тіршілік иелері мен оларды қоршаған жансыз табиғаттың жиынтығы

Экожүйе – ұзақ уақыт бойы қатар тіршілік етіп, бір-біріне өзара әсер ететін алуан түрлі ағзалардардың және жансыз табиғат факторларының тұрақты жиынтығы. Тұқарқты күйге ұмтылатын өзін-өзі реттейтін жүйе.

Тірі ағзалар бір – бірімен **қорек – тұтынушы** қатынасына түседі

Қорек

Энергия

Энергия

Энергия

Тұтынушы

Экожүйеге кіреді

Жануарлар

Өсімдіктер

Температура

Ауа құрамы

Микроорганизмдер

Орта қышқылдылығы

Жауын шашын мөлшері

Теңіздің тұздылығы

Экожүйе компоненттері

```
graph TD; A[Экожүйе компоненттері] --- B[Тірі табиғат]; A --- C[Жансыз табиғат]
```

Тірі табиғат

Жансыз табиғат

Ең үлкен экожүйе – **биосфера** деп аталады

Экожүйе

- «Экожүйе» ұғымын ағылшын ботанигі А.Д. Тенсли ұсынды.
- «Экожүйе» мен «биоценоз» ұғымдары синоним.

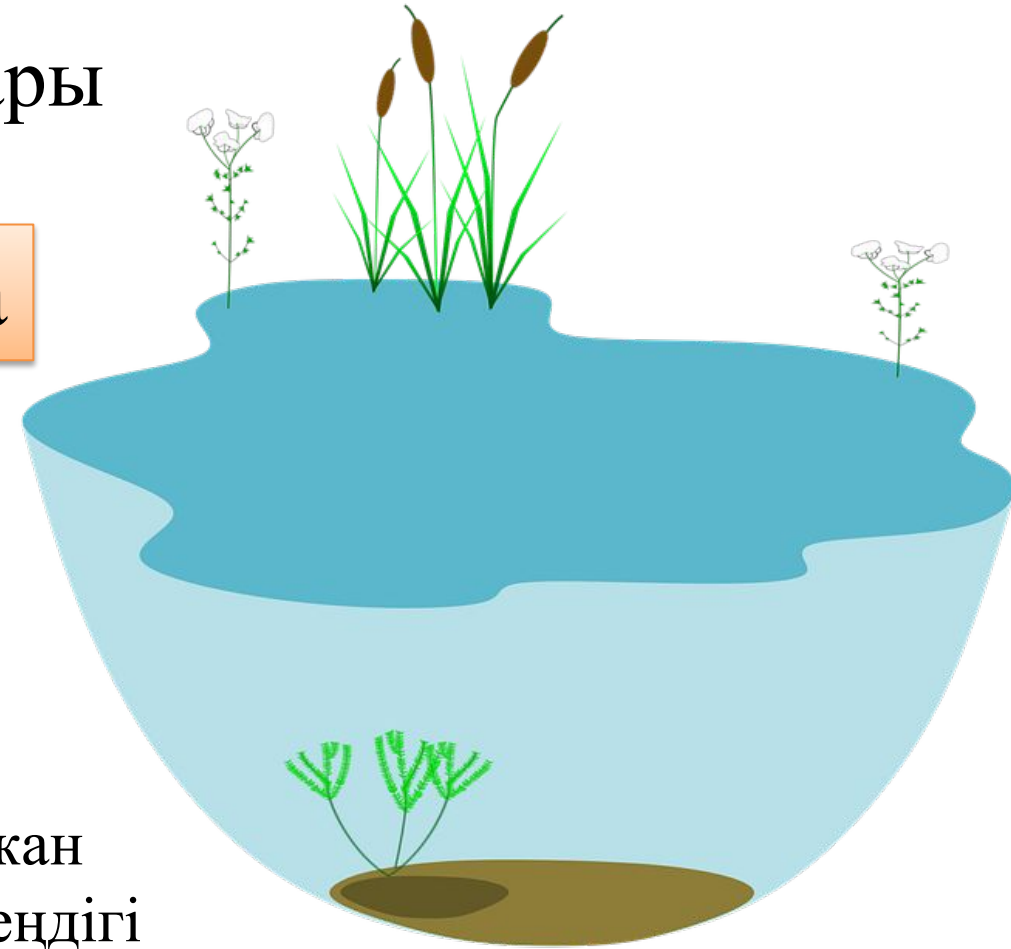
Ең үлкен экожүйе – биосфера

Материктер (құрлық)

Тау, жазық, шөл, көл, жеке тау шалғындары, шатқал, орман, шалғын, тоғандар, бұлақ жатады

Мұхиттық

Арал, топарал (архипелаг), маржан рифтері, мұхит тереңдігі

Тірі табиғат

Өсімдіктер

Жануарлар

Саңырауқұлақтар

Қыналар

Микроағзалар

Жансыз табиғат

Климат

Ылғалдылық

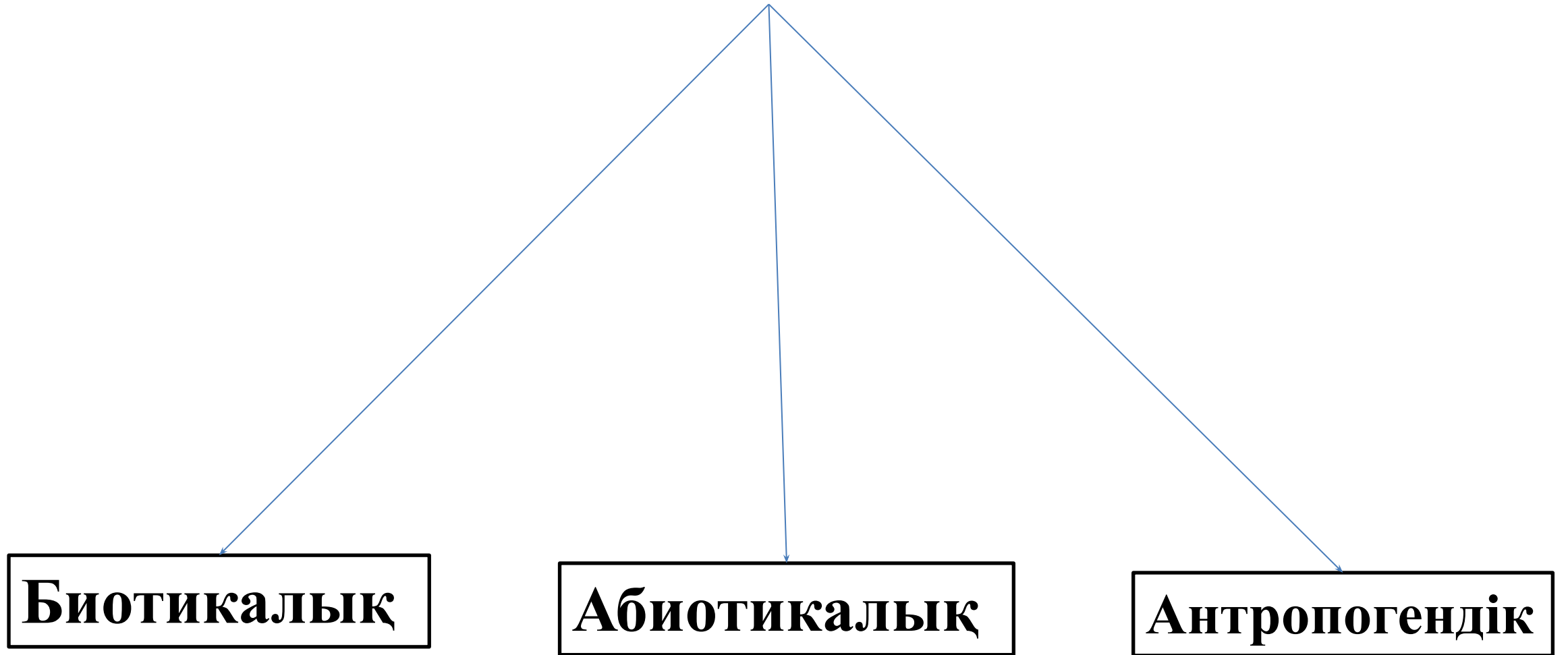
Топырақ

**Су мен ауаның
құрамы**

**Ылғалдың
мөлшері**

Экологиялық факторлардың түрлері:

Абиотикалық факторлар – жансыз табиғаттың тірі ағзаға және қоршаған ортаға тигізетін әсері .

Мысалы : температураның өзгеруі, жыл мезгілдерінің алмасуы, климат, жылдық сезондар

Абиотикалық факторларға жатады:

Климат

Жарық

Топырақ

Атмосфера газдары

ҚЫСЫМ

Ылғалдылық

Жер бедері

Күн радиациясы

Орта қышқылдылығы, рН

Биотикалық факторлар — бұл тірі ағзалардың бір – біріне нә тіршілік әрекетінің басқаларына (қоршаған ортаға) тигізетін әсері (бәсекелестік, жыртқыштық, паразитизм және т.б.).

Мысалы:

- 1) күнделікті өмірде көріп жүрген екі ағзаның қорек үшін нә қолайлы аймақ үшін бір-бірімен шайқасқа түсуі;
- 2) Паразит ағзалардың (бактерия, вирус) басқа ағзалардың (адам, жануар, өсімдік) бойында тіршілік етіп зиян келтіруі;

Антропогендік фактор (грек. anthropos – адам, genos – тегі, пайда болуы, лат. **factor** – іс-әрекет) – адамның қоршаған ортаға тигізетін әсері.

Пайдалы:

Елді мекендерді дамыту;
Жасанды экожүйе , яғни,
агроценоздарды
ұйымдастыру;

Зиянды:

Экологияның
ластануы;
Соғыстың орын алуы;

Әртүрлі ағзалар энергияны алу тәсіліне байланысты бөлінеді:

Органикалық заттарды өздері
түзетіндер
автотрофтылар

Органикалық заттарды өздері
түзеді
(өсімдіктер)

Дайын органикалық затпен
қоректенетіндер
гетеротрофтылар

Дайын органикалық заттарды
энергия көзі ретінде
пайдаланатын организмдер
(жануарлар, саңырауқұлақтар,
бактериялар)

Қоректену типтері

Өсімдіктер

Жануарлар

Күннің энергиясы

ЖАСЫЛ ӨСІМДІКТЕР

Өсімдікқоректілер

Жыртқыштар

Паразиттер

Сапрофиттер

Әртүрлі қорекпен , өсімдіктекті әрі жануартекті қорекпен қоректенетін ағзалар – талғаусыз қоректенетіндер деп аталады.

Адам

Шошқа

Аю

Егеуқұйрық

Шимпанзе

Маңызды эко-факторлар қатары

1. Жарық - температура мен ылғалдылыққа қарағанда тұрақты фактор

Жарық –биологиялық процеске қажетті негізгі энергия көзі.

Ғаламшарымыздың табиғи жарығы – Күн. (фотосинтез)

Жарық – жасымықша жұмысын реттеп, газ алмасу мен транспирацияға әсер етеді.

Өсімдіктер жарық жағдайына бейімделуіне байланысты мынадай экотоптарға бөлінеді:

Жарықсүйгіш
(қант қамысы, қарағай)

Көлеңкесүйгіш
(плаундар, мүктер, саумалдықтар,
қырықжапырақтар)

Көлеңкеге төзімді
(қаражидек, жылқы шөбі)

2. Температура – тез өзгереді, сондықтан әр жерде әртүрлі температуралық жағдай қалыптасады. Өсімдіктер мен жануарлардың тіршілік ұзақтығын анықтайды. Әр түрдің қалыпты тіршілік етуі үшін өзіне тиімді (оптимум) температурасы болады.

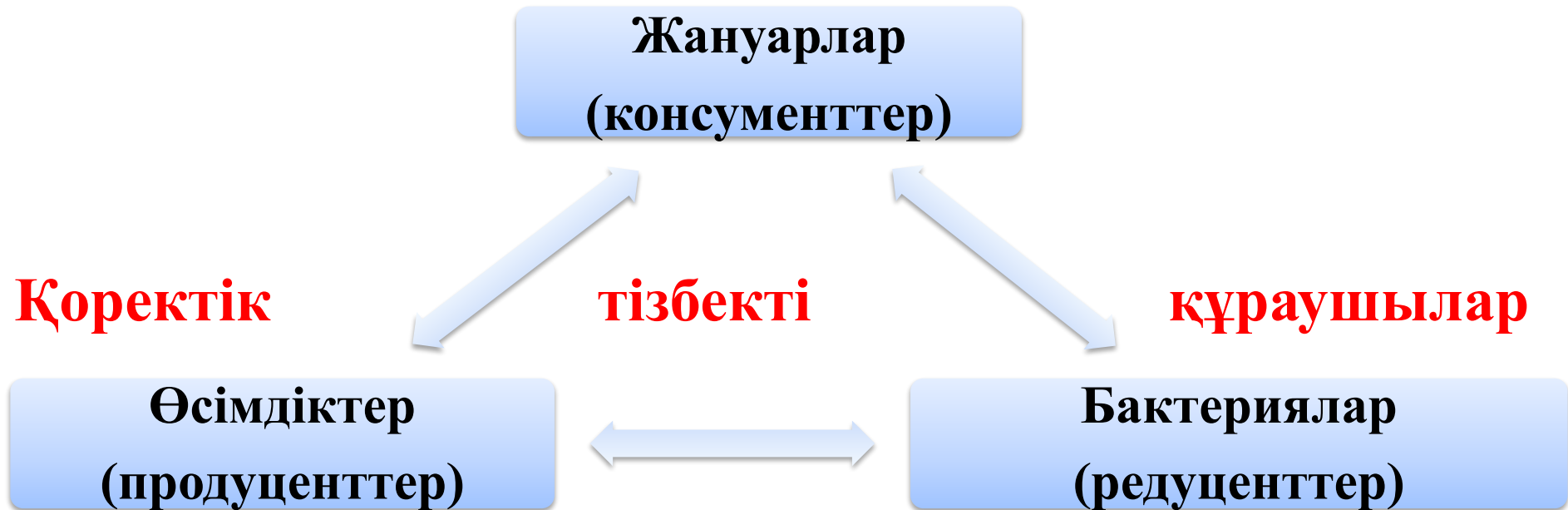
3. Ылғалдылық – жауын-шашын жер бетінде біркелкі таралмаған. Экваторда ылғалдылықтың жоғары болуынан және күннің қатты қызуынан **джунгли** қалыптасады.

- Джунгли – аудан бірлігіне шаққанда өсімдіктер мен жануарлардың көптеген түрі кездесетін ылғалды экваторлық ормандар.
- Тропиктер – жылу мөлшері экватордағы сияқты, бірақ жауын – шашын мөлшері аз аумақтар. бұл зоналарда негізінен шөлдер қалыптасқан.

Табиғи қоректік тізбек

Биоценоз - белгілі бір аумақты мекендейтін әртүрлі түрлерден тұратын организмдер бірлестігі

Экожүйе немесе биогеоценоз - Ұзақ уақыт бойы қатар тіршілік етіп бір біріне өзара әсер ететін алуан түрлі ағзалар жиынтығы
Экожүйені құраушы ағзалар арасындағы байланысты қоректену типі мен энергия алмасу тәсілі анықтайды.

Продуцент (Автотрофтар) (гр. *autos* — *өзім, өздігінен*; *trophe* — *қорек, қоректену, тамақтану*) — бейорганикалық заттардан (көмірқышқыл газынан, судан, азоттың бейорганикалық қосылыстарынан) фотосинтез арқылы органикалық дүниенің тіршілігі үшін тым қажет күрделі органикалық заттарды (акуыздарды, майларды, көмірсуларды) түзетін организмдер.

Консументтер (лат. *consumo* – тұтынамын), тұтынушылар – қоректік тізбекте продуценттер түзетін дайын органикалық заттарды пайдаланатын организмдер. Барлық гетеротрофты организмдер **Консументтер** болып табылады

Консументтер қатары:

- өсімдікқоректілер
  - жануартектіқоректілер
- талғамсыз тамақтанатын ағзалар**

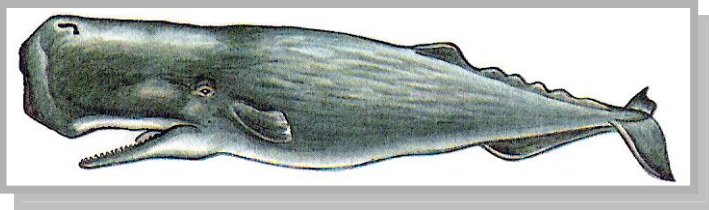
Консументтер 1 реттік (1 реттік тұтынушылар)

Өсімдік қоректі жануарлар

Консументтер 2 реттік
(2 реттік тұтынушылар)

Шөпқоректілермен қоректенуші жыртқыш жануарлар

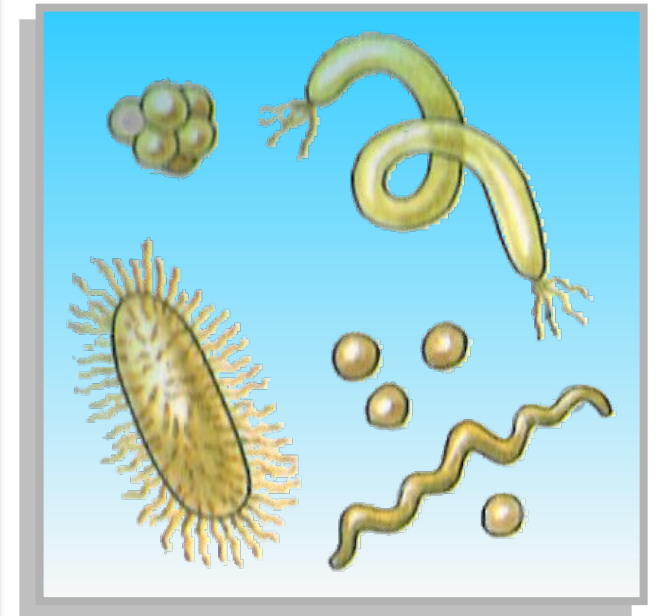

Консументтер 3 реттік
(3 реттік тұтынушылар)

Жыртқышпен қоректенетін жыртқыш жануарлар

Редуцент (лат. *reducens* — қалпына келтіруші), ыдыратушылар — өлі органикалық заттарды (өлекселер мен организм қалдықтарын) ыдыратып, оларды бейорганикалық заттарға айналдыратын организмдер (сапротрофтар- кейбір саңырауқұлақтар, құрттар, бактериялар).

Бірінші қоректік деңгейді құраушылар - Өсімдіктер, продуценттер

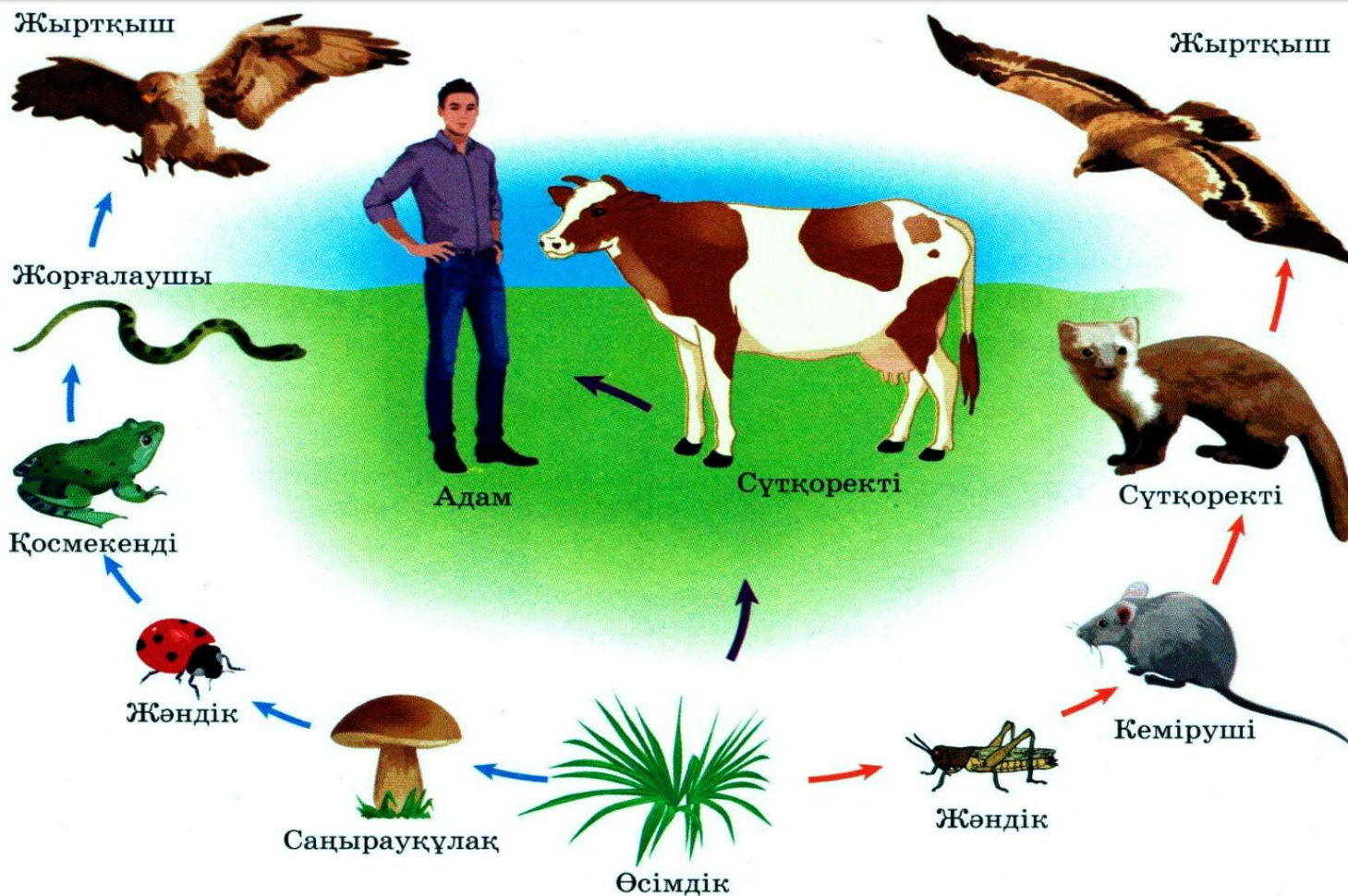
Екінші қоректік деңгейді құраушылар - Тұтынушылар, жануарлар, консументтер

- 1ші реттік консумент – шөпқоректілер
- 2ші реттік консумент - шөпқоректілермен қоректенушілер
- 3ші реттік консумент - жыртқыштар

Үшінші қоректік деңгейді құраушылар -Микроорганизмдер, редуценттер

Органикалық заттардың қалдық массасы	Детрит
Өлген жануар қалдығымен қоректенетін	Өлексежегіш немесе сапрофит
Ағзалармен қоректенетін бірақ оларды өлтірментін жануар	Паразит

Қоректік тізбек - Өзара байланысатын организм қатары, яғни алдыңғы организмдерді кейінгілері қорек етуі

Қоректік тізбектің бағдары қорек тұтынатын ағзаға бағытталады
Қоректік тізбек 5-6 тізбектен көп емес құралады

**Қоректік
тізбек**

```
graph TD; A[Қоректік тізбек] --> B[Шалғындық]; A --> C[Детритті]; B --> D[Продуценттерден басталатын тізбек]; C --> E[Өсімдік, жануар қалдықтарынан, басталатын тізбек];
```

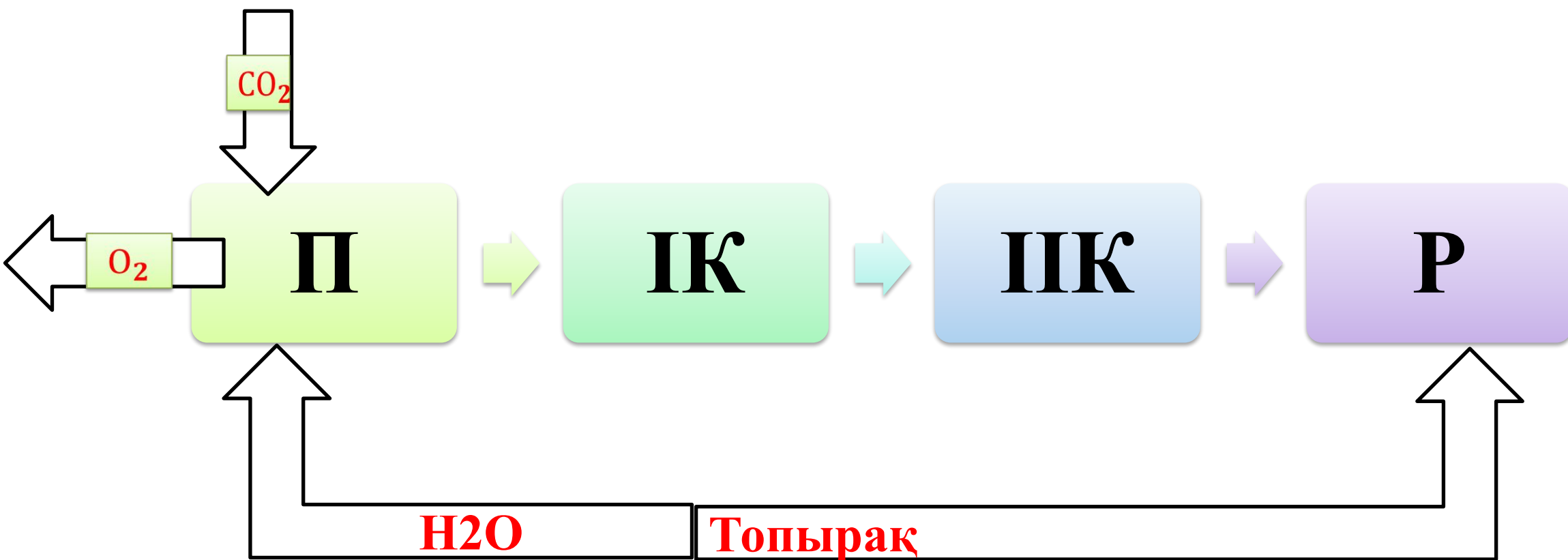
The diagram is a hierarchical flowchart. At the top is a box labeled 'Қоректік тізбек'. A line from this box branches into two lines leading to 'Шалғындық' (left) and 'Детритті' (right). From 'Шалғындық', a line leads to 'Продуценттерден басталатын тізбек'. From 'Детритті', a line leads to 'Өсімдік, жануар қалдықтарынан, басталатын тізбек'. All boxes are light green with a darker green shadow and a blue border.

Шалғындық

**Продуценттерден
басталатын тізбек**

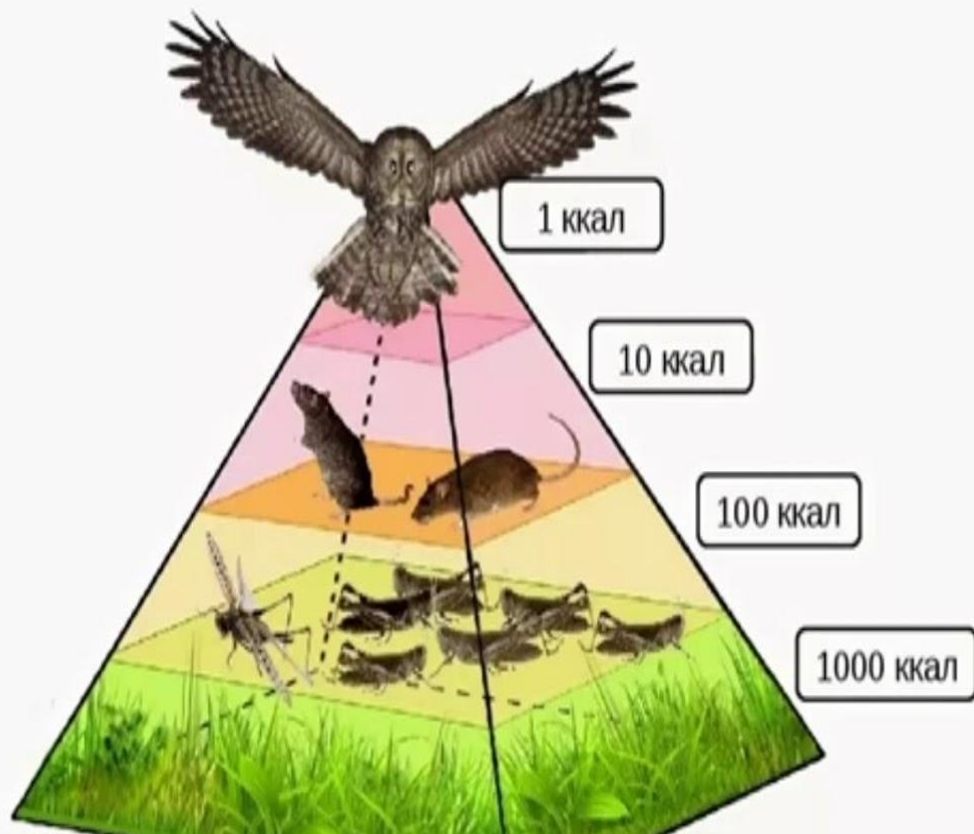
Детритті

**Өсімдік, жануар
қалдықтарынан,
басталатын тізбек**

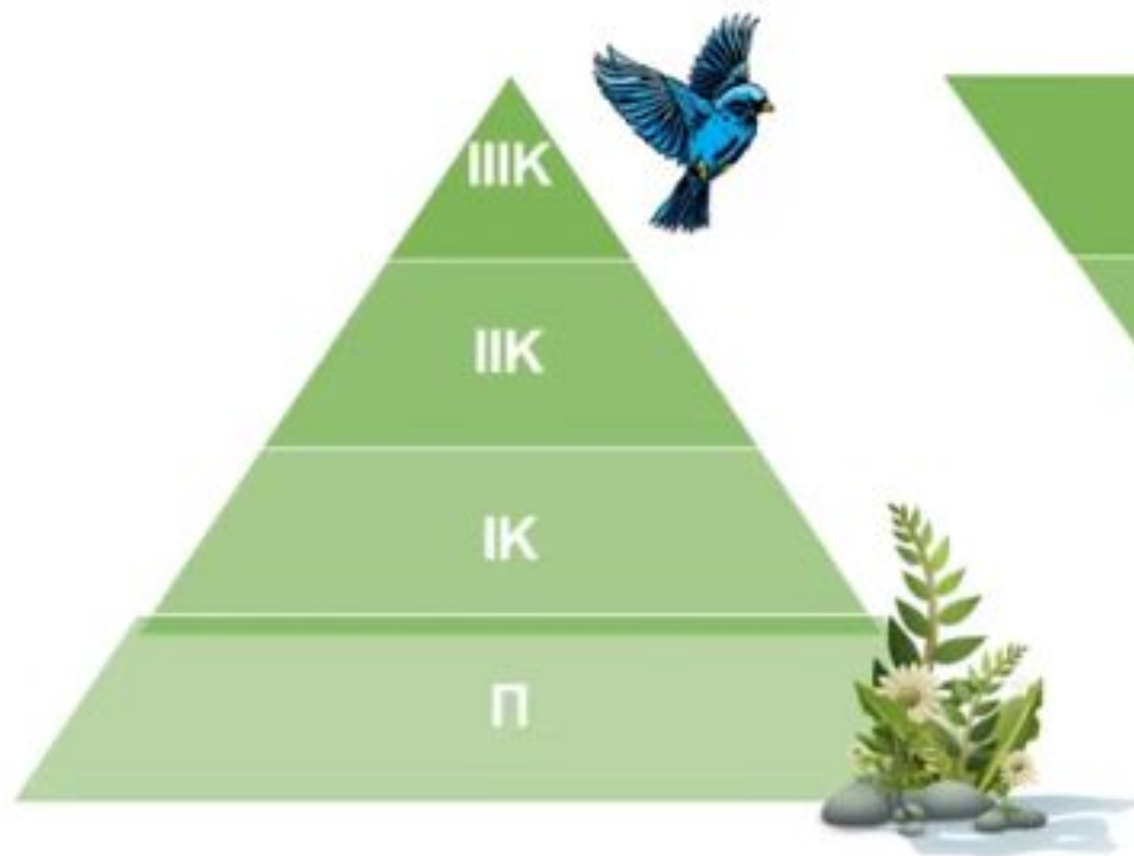

бір деңгейден екінші деңгейге өткенде 10 еседей азая береді.

Пирамида энергии

Пирамида биомассы

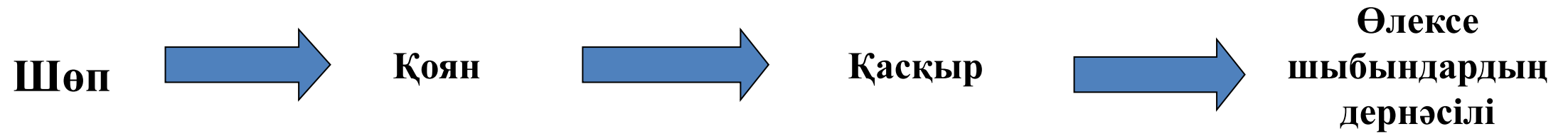
А. Құрлық экожүйесінде

Б. Су экожүйесінде

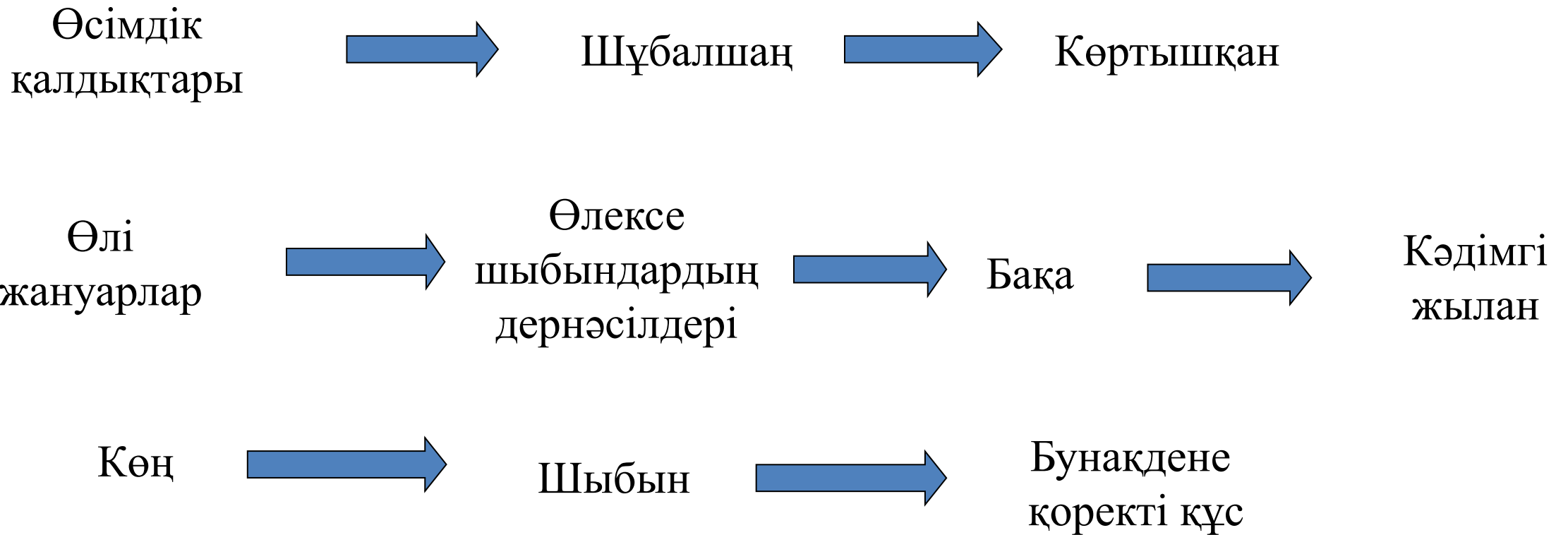
Қоректік тізбек

1. Шалғындық қоректік тізбек

Қоректік тізбек

2. Детритті қоректік тізбек

Қоректік тізбекке мысал

Өсімдік → сарышұнақ → жылан → жыртқыш құс

Балдырлар → шаяндар → кальмарлар → жыртқыш балықтар →

теңіз сүтқоректілері

Ір.конс: (қоян, сиыр, ешкі) → Ір.конс: (қасқыр, түлкі) →

ІІр.конс: (бүркіт)

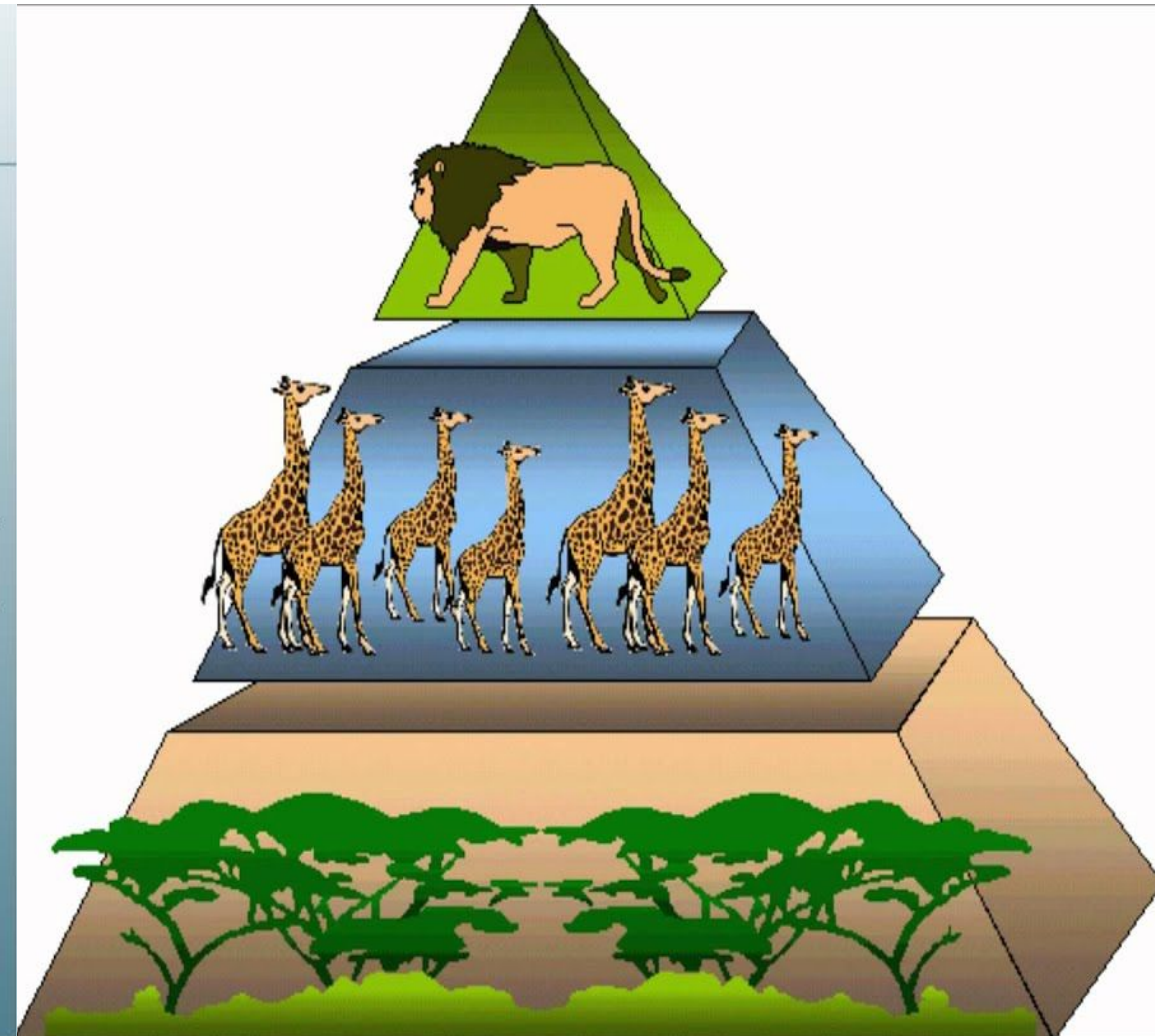
Қоректік тор – әртүрлі қоректік тізбектен тұратын күрделі
құрылым

Қоректік тізбек сипаттамасы **(жаттау!)**

Қоректік тізбек	Сипаттамасы	Ағзалар
Продуценттер (түзушілер)	Автотрофтылар – бейорганикалық заттардан органикалық заттарды түзушілер	Балдырлар , цианобактериялар, өсімдіктер
Консументтер (тұтынушылар)	Гетеротрофтылар – дайын органикалық заттармен қоректенетіндер	жануарлар
I-реттік консументтер	Шөпқоректілер	Қой , арқар, жылқы, түйе
II-реттік консументтер	Етқоректілер немесе жыртқыштар	Аю, қасқыр, барс, акула
III-реттік консументтер	Жыртқыштармен қоректенетін жыртқыштар	Бүркіт
Редуценттер (ыдыратушылар) немесе деструкторлар	Сапрофиттер н\е Өлексежегіш – өлі ағзаларды ыдыратушылар. Органикалық заттарды бейорганикалық заттарға ыдыратушылар	Бактериялар, саңырауқұлақтар

Қоректік пирамида немесе экологиялық пирамида - көлемі әр қоректік деңгейдің өніміне үйлесімді тік бұрыштарды бірінен кейін бірінің орналасуы.

Экологиялық пирамиданың әр деңгейінің көрсеткіші оның алдыңғысынан 10 есеге жуық төмен болады. Әр деңгейденен келесі деңгейге 10% жуығы өтеді

Пирамида экологияда 3-ке бөлінеді

Сандық

Энергиялық

Биомассалық

Биоценоз түрлері

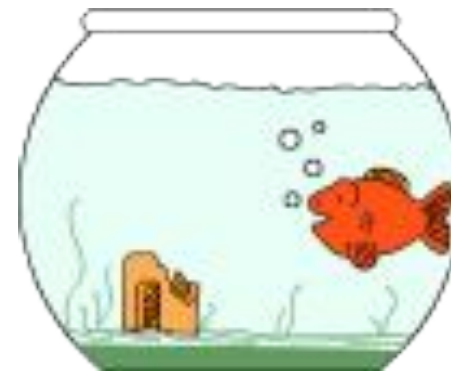
ТАБИҒИ

**орман
су қоймасы
өзен**

ЖАСАНДЫ

**бау-бақша,
аквариум,
егістік**

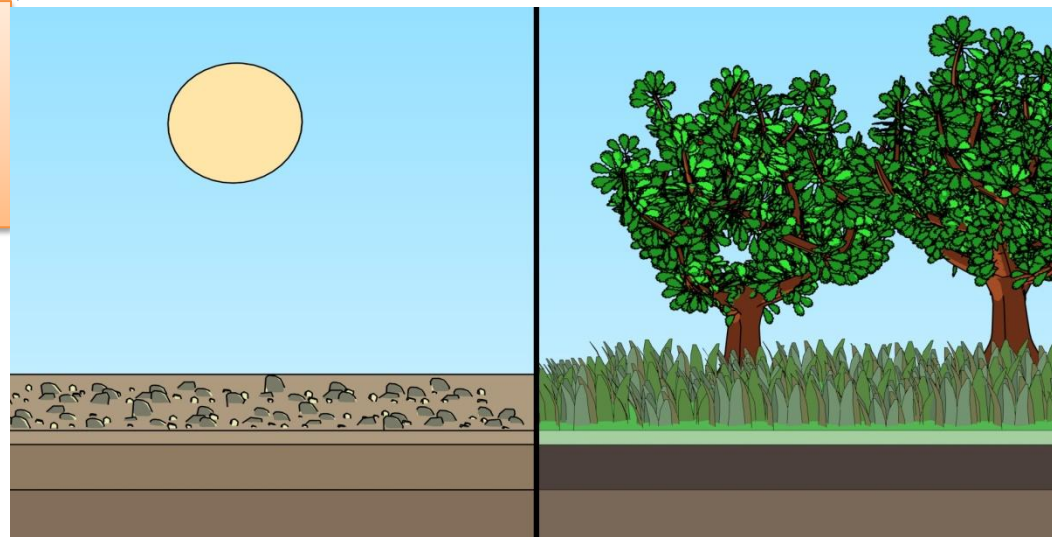
Жасанды экожүйе

Агроценоз - адам
жасаған мәдени
өсімдіктердің
қоректік қабаты

Сукцессия (латынша *succession* - ауысу) - белгілі бір орта аумағындағы экожүйелердің табиғи ауысу үдерісі. Сукцессия белгілі бір уақыт аралығын қамтиды.

**Бірінші
(алғашқы) реттік**

**Екінші (соңғы)
реттік**

Бұған дейін тіршілік болмаған,
өнім бермейтін ортадан
басталады

Табиғи құрылымы бұзылған
экожүйе орнын баяу қалпына
келтіру процесінен басталады

Алғашқы сукцессия

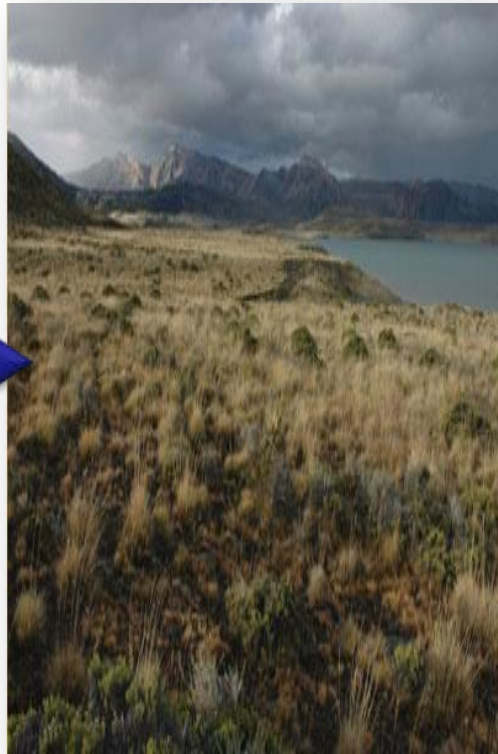
Ешқашан қандай да бір тірі ағзалар мекендемеген, құнарсыз ортада (қорым тастарда, жанартау атқылағаннан кейінгі лавалық жыныстарда, шағыл құмдарда, жасанды су қоймаларында, т.б.) биоценоздың қалыптасуынан басталатын экологиялық сукцессия үдерісі.

Екінші реттік сукцессия

Бұзылған экожүйені қайта қалпына келтіру
(ормандағы өрт, тасталынып кеткен
ауылшаруашылық алқаптарында және т.б.)

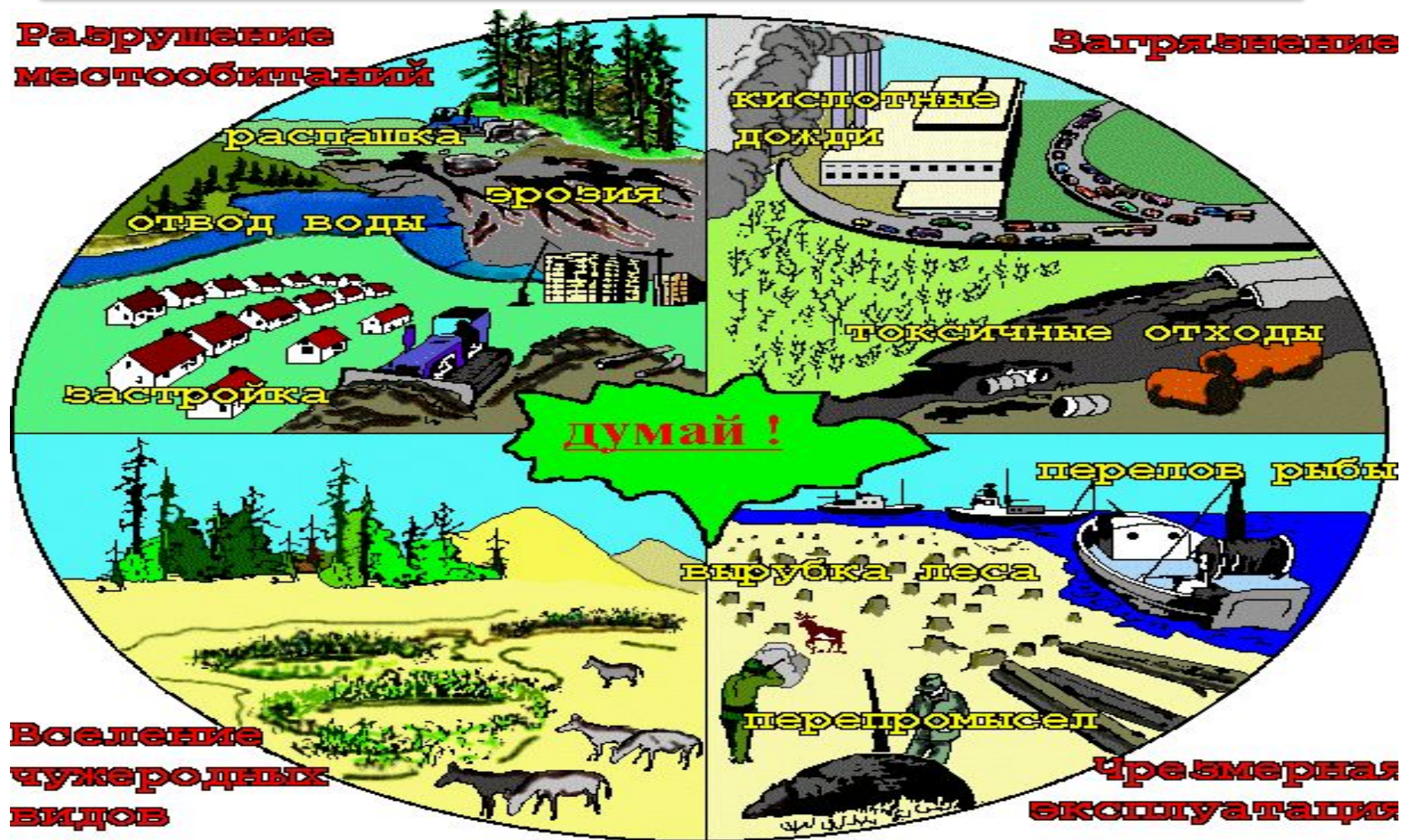

Сукцессия нәтижесінде өсімдіктер мен жануарлар экожүйесі тұрақтанып, нақты климаттық зонаға бейімделіп, климаксты биоценозға ауысады.

Сукцессиялық өзгерістердің негізгі принциптері

- Сукцессия процесі кезінде өсімдіктер мен жануарлар түрлері үнемі өзгеріп отырады;
- Сукцессиялық өзгерістер нәтижесінде организмдер түрлік алуантүрлілігі артады;
- Органикалық заттардың биомассасы артады;

Адам – экожүйенің бөлігі

**ПУТИ ВОЗДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА
НА ПРИРОДУ**

Экожүйе – тұрақты күйге ұмтылатын, өзін-өзі реттейтін жүйе.

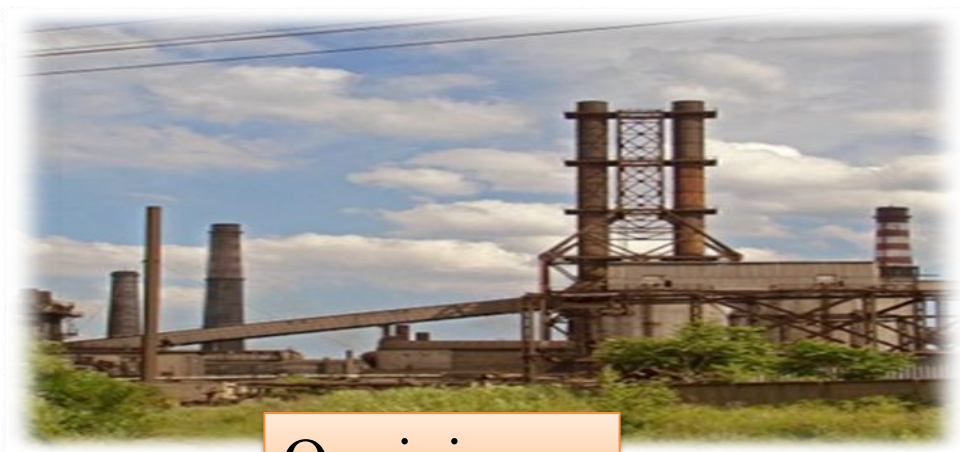
Ауыл шаруашылығы

Тура, тікелей
(Ормандарды кесу)

Пайдалы қазбаларды қазу

Өндірістер

Қару – жарақтың жаңа түрлерін сынау

1. 7кл параграфф №1,2,3,4,5 (Соловьева)
2. 8кл параграфф №54
3. 9кл параграфф №4,5
4. 7кл (Очкур) параграфф №1,2,3,4,5,6
- 5.Қазбілім

Сәттілік, оқушым!

Биологиядан 45 балл алуын мүмкін, егер дайындығын жүйелі, әрі сапалы болса!

Ізгі тілекпен: Салтанат Саматқызы